

Signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong in de kinderopvang: hoe eerder, hoe beter?

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen zich in korte tijd aanpassen aan leeftijdsgenoten, waardoor de voorsprong minder zichtbaar kan worden. Vroeg signaleren is nodig om dit te voorkomen en passend aan de ontwikkelbehoeften van deze kinderen te kunnen voldoen. In dit artikel wordt signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong in de kinderopvang besproken aan de hand van onderzoek van POINT.

door Roeline Bijl, Kim Smeets en Anouke Bakx

Een ontwikkelingsvoorsprong wordt ook wel gezien als de voorloper van (hoog)begaafdheid. Deze term wordt doorgaans gebruikt voor kinderen tot ongeveer zes jaar die op een of meerdere ontwikkelgebieden voorlopen op hun leeftijdsgenoten. Vaak hebben kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong bepaalde kenmerken en eigenschappen, waaronder een grote woordenschat, brede interesses en een sterk geheugen. Door deze kenmerken en eigenschappen hebben deze kinderen meestal iets anders nodig dan hun leeftijdsgenoten om goed aan hun ontwikkelbehoeften tegemoet te komen en dat vraagt om aanpassingen. Om passende aanpassingen te kunnen doen in de kinderopvang of het onderwijs, is het van belang dat de ontwikkelingsvoorsprong en de ontwikkelbehoeften worden gesignaleerd door pedagogische professionals. Als je een kind met een ontwikkelingsvoorsprong niet (op tijd) signaleert, kan hij zich gaan aanpassen, last krijgen van verveling, gaan onderpresteren en kan hij mogelijk sociale of emotionele problemen ontwikkelen. Vroegsignalering vraagt iets van pedagogische professionals die met jonge kinderen werken.

Adam (vijf jaar) is een vrolijke en leergierige jongen uit groep 1. Hij heeft veel verschillende interesses en een grote fantasie. Volgens zijn ouders kon hij opvallend vroeg praten en heeft hij zichzelf aangeleerd om letters te lezen en te tellen. Hij speelt het liefst met oudere kinderen. Adams ouders vermoeden daarom dat hij voorloopt op zijn leeftijdsgenoten, maar ze durven dit niet met zekerheid te zeggen. Elke ouder vindt zijn kind toch fantastisch?!

Onderzoek in de kinderopvang

In Nederland gaat een groot deel van de jonge kinderen naar de kinderopvang voordat ze naar de basisschool gaan. Enkele vormen van kinderopvang zijn kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en gastouderopvang. Een van de doelen die de overheid voor de kinderopvang heeft gesteld is dat kinderopvang moet bijdragen aan het ontwikkelen van persoonlijke kwaliteiten van jonge kinderen. Dit kan voor kinderen met een ontwik-

kelingsvoorsprong betekenen dat kinderopvang-medewerkers hun voorsprong zien en deze ook erkennen en voeden door passend aanbod te bieden.

Op dit moment is er helaas op verschillende plekken nog een gebrek aan kennis en vaardigheden rondom een ontwikkelingsvoorsprong en zijn er onvoldoende (onderbouwde) signaleringsinstrumenten en/of -protocollen beschikbaar voor de kinderopvang. Dit kan ervoor zorgen dat het signaleren in de kinderopvang op dit moment nog niet altijd gebeurt, waardoor kinderen mogelijk niet het aanbod krijgen dat zij nodig hebben.

Behalve dat er weinig materialen beschikbaar zijn voor de kinderopvang om een ontwikkelingsvoorsprong te signaleren, is er ook geen eenduidig nationaal beleid voor deze doelgroep in de kinderopvang. Elke kinderopvanginstelling mag haar eigen beleid opstellen, waarbij het de vraag is of

elke instelling ook daadwerkelijk beleid heeft op het gebied van een ontwikkelingsvoorsprong. Vanuit de deelnemende leraren, lerarenopleiders en onderzoekers van onderzoekswerkplaats POINT kwam daarom de vraag naar voren hoe een ontwikkelingsvoorsprong op dit moment wordt gesignaleerd binnen de kinderopvang en de kleutergroepen. Hiervoor hebben wij een vragenlijst afgenomen bij onder andere 42 pedagogisch medewerkers over hun signaleringspraktijken, hun kennis van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en hun competentiegevoel rondom het signaleren hiervan. Daarnaast hebben we vijf casusonderzoeken gedaan rondom kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. We hebben onder andere de ouders en voormalige pedagogisch medewerker of gastouder geïnterviewd over hoe de ontwikkelingsvoorsprong was gesignaleerd en welke eventuele aanpassingen er zijn gedaan in de opvangsetting.

Mogelijke kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong		
abstract denkvermogen	grote emotionele kennis	snel van begrip
analytisch denkvermogen	grote motivatie	snel verbanden leggen
brede interesses	grote verbeelding	stelt veel vragen
brede kennis	grote woordenschat	sterke intellectuele vaardigheden
contact met oudere kinderen	mogelijk perfectionistisch	sterk geheugen
creatief denkvermogen	nieuwsgierig	sterk rechtvaardigheidsgevoel
creatieve details in tekeningen	onafhankelijk in spelkeuze	sterke rekenvaardigheden
creatief in antwoorden	opmerkzaam	sterke taalvaardigheden (lezen, verhalen vertellen etc.)
empathisch	probleemoplossend vermogen	volwassener gedrag
gevoel voor humor	snel lerend	vroeg interesse in letters en woorden

Let op: deze lijst met kenmerken is niet volledig en niet alle kenmerken zijn noodzakelijk bij elk kind met een ontwikkelingsvoorsprong aanwezig.

Vanaf dat Adam drie maanden oud was tot dat hij naar groep 1 ging op zijn vierde, ging hij wekelijks drie dagen naar de kinderopvang. Anita, zijn pedagogisch medewerker van de peutergroep, werkt al vele jaren in de kinderopvang. Anita merkte vanaf het begin dat Adam slim was en uitdaging nodig had. In *Kijk!*, een monitoringtool, hield ze nauwkeurig haar observaties bij en gaf ze aan dat Adam op veel gebieden ver ontwikkeld was. Ze kan zich herinneren dat Adam op de kinderopvang makkelijk meekwam in alle activiteiten en gedetailleerd kon vertellen. Hij genoot van de ingewikkelde puzzels voor oudere kinderen. Een ontwikkelingsvoorsprong had ze het echter nooit genoemd.

Signalering door pedagogisch medewerkers

Procedure van signaleren

Voor de signalering van een ontwikkelingsvoorsprong gebruiken de pedagogisch medewerkers en gastouders uit onze studie geen protocollen of instrumenten. Dit is geen verrassing omdat er, zoals eerder aangegeven, in Nederland een gebrek is aan bruikbare signaleringsmaterialen van een ontwikkelingsvoorsprong voor de kinderopvang. Voor de vijf casussen uit ons onderzoek betekent dit ook dat die kinderen niet waren

gesignaleerd of gelabeld als een kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Pedagogisch medewerkers zijn in hun dagelijkse praktijk vaak wel bezig om alle kinderen te observeren en opvallendheden bij te houden in monitoringtools. Hoewel deze niet specifiek zijn gericht op het herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong, gaf een pedagogisch medewerker aan dat het bijhouden van observaties hielp om te zien welke kinderen voorlopen in welke gebieden.

Betrokkenen

Het betrekken van anderen, bijvoorbeeld ouders en collega's, is erg waardevol om vanuit verschillende perspectieven te kijken naar welke ontwikkelbehoeften een kind heeft. Bovendien kennen ouders hun jonge kind over het algemeen het best en zullen ze daarmee mogelijk het best in staat zijn om kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong op vroege leeftijd te zien. Volgens ons onderzoek betrekken pedagogisch medewerkers in hun signalering de ouders en vaak collega's. Soms worden ook experts ingeschakeld.

Kennis van kenmerken

Om goed te kunnen signaleren is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers weten op welke kenmerken ze kunnen letten (zie kader). Dit is vooral belangrijk aangezien signalering nu vaak gebeurt op basis van (toevallige) observaties. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat niet elk kind

met een ontwikkelingsvoorsprong ook daadwerkelijk kenmerken of gedragingen laat zien in de opvangsetting die hierbij passen. Dit vraagt van professionals dat ze alert blijven, ook als ze niet de kenmerken zien die passen bij een ontwikkelingsvoorsprong. Soms komen er bijvoorbeeld wel signalen vanuit andere bronnen, zoals de ouders. Uit ons onderzoek blijkt dat pedagogisch medewerkers wat betreft kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong nog kunnen groeien in hun kennis. De kenmerken die pedagogisch medewerkers voornamelijk kennen en noemen zijn cognitieve kenmerken, zoals een grote woordenschat, een sterk geheugen en verbanden kunnen leggen.

Anita had gemerkt dat Adam behoefte had aan ander aanbod dan zijn leeftijdsgenoten. Omdat ze op een integraal kindcentrum werkte, had ze ook materialen uit de kleuterklassen beschikbaar. Ze had moeilijkere spelletjes uit de kleuterklassen gehaald die beter aansloten bij Adams leergierigheid. Anita merkte ook dat de groepsactiviteiten voor Adams leeftijdsgenoten te gemakkelijk waren voor hem. Daarom mocht hij meedoen met de activiteiten van de oudere groep met een iets hoger niveau. Anita herinnert zich ook dat ze in haar interacties met Adam vaak veel minder hoefde te zeggen en uitdagendere vragen kon stellen bij bijvoorbeeld het voorlezen. In rollenspel had Adam nauwelijks begeleiding nodig. Zonder dat Anita had vastgesteld dat Adam een ontwikkelingsvoorsprong heeft, deed ze aanpassingen die passen bij de ontwikkelbehoeften van Adam.

Aanpassingen en passend aanbod

Om tegemoet te komen aan de ontwikkelbehoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, kunnen er aanpassingen op verschillende gebieden nodig zijn. Dit kan zowel op school als op de kinderopvang worden gedaan. Het gaat om de volgende vijf aanpassingsgebieden:

- [1] Interactie: het stellen van diepgaandere vragen op het hogere-ordedeniveau.
- [2] Spelbegeleiding en spelgericht onderwijs: het organiseren van (open) spelgerichte activiteiten passend bij het ontwikkelniveau van het kind en het bieden van begeleiding die is afgestemd op het niveau van het kind.
- [3] Aanbod: het bieden van uitdagendere opdrachten en materialen, passend bij de interesses en behoeften van het kind.
- [4] Leeromgeving: het creëren van een verrijkte leeromgeving met veel verschillende leermogelijkheden.
- [5] Groeperen: het faciliteren van contactmomenten met ontwikkelingsgelijken door kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong met elkaar of met oudere kinderen met een vergelijkbaar niveau te groeperen.

In de casussen uit ons onderzoek zagen we dat alle pedagogisch medewerkers en gastouders aanpassingen hadden gedaan op verschillende gebieden zonder de ontwikkelingsvoorsprong te signaleren als zodanig. De pedagogisch medewerkers en gastouders hebben dus wel zicht gehad op de ontwikkelbehoeften van de kinderen, zonder daar het label van een ontwikkelingsvoorsprong aan te verbinden. Dit is geruststellend, omdat hiermee duidelijk wordt dat signaleren niet een voorwaarde is om passend aanbod te kunnen bieden aan kinderen. Desondanks is het belangrijk dat er structureler wordt gesignaleerd naar een ontwikkelingsvoorsprong, zodat we blijvend kunnen voldoen aan de ontwikkelbehoeften van alle kinderen. Zo worden ook onderpresteerders eerder ontdekt en kunnen ook pedagogisch medewerkers al in hun ontwikkelbehoeften voorzien.

Aanbevelingen voor de praktijk

Samenvattend is er in de signalering van een ontwikkelingsvoorsprong in de kinderopvang nog ruimte voor verbetering. Deze verbetering vraagt acties van verschillende partijen. Enkele aanbevelingen voor de praktijk zijn:

1. Ontwikkel wetenschappelijk onderbouwde instrumenten en protocollen voor de signalering van een ontwikkelingsvoorsprong die bruikbaar zijn voor de kinderopvang. Zorg er daarbij voor dat je naast je eigen observaties van mogelijke kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong ook gebruikmaakt van andere bronnen van informatie. Denk hierbij in het bijzonder aan informatie en observaties vanuit de ouders. Dit draagt eraan bij dat er eerder en breder kan worden gesignaleerd, waardoor meer kinderen worden gezien en ook onderpresteerders of aanpassers een kans maken om tijdig gezien te worden.
2. Professionaliseer je als pedagogisch medewerker om een ontwikkelingsvoorsprong te kunnen herkennen, bijvoorbeeld door middel van trainingen of zelfstudie. Wanneer je als pedagogisch medewerker meer kennis en ervaring krijgt met het signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong, zullen jouw signaleringspraktijken verbeteren en zal ook je competentiegevoel toenemen. Dit kan dan weer bijdragen aan een verbetering van de signalering, wat betekent dat er een positieve spiraal ontstaat.
3. Stel als kinderopvanginstelling een duidelijk beleid op waarin staat beschreven hoe een ontwikkelingsvoorsprong wordt gesignaleerd. Betrek het team ook bij het opstellen, zodat de pedagogisch medewerkers het beleid ook daadwerkelijk zullen onderschrijven en uitvoeren.
4. Kijk als pedagogisch medewerker naar de ontwikkelbehoeften van elk kind, dus ook die van kinderen met een (mogelijke) ontwikkelingsvoorsprong. Behalve dat het signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong belangrijk is, gaat het vooral om het passend kunnen aansluiten op de ontwikkelbehoeften. Uiteindelijk is het doel van signaleren dat kan worden ontdekt wat een kind nodig heeft in de kinderopvang. Wanneer de signalering zich daarop richt, zullen pedagogisch medewerkers ook handvatten hebben voor de nodige aanpassingen en zal het kind uiteindelijk passender worden begeleid. ●

Referenties behorende bij dit artikel zijn terug te vinden via www.248media.nl

Auteurs

Roeline Bijl is onderzoeker bij onderwijsonderzoekswerkplaats POINT Plus, waarbij ze zich richt op cognitief talent en kanselijkheid. Ze is ook werkzaam als orthopedagoog bij het CBO Talent Development te Nijmegen. Roeline heeft een achtergrond als basisschoolleerkracht en heeft tijdens haar master Pedagogische Wetenschappen binnen de werkplaats POINT040 (Eindhoven) onderzoek gedaan naar het signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong door onder andere kinderopvangmedewerkers.

Kim Smeets is onderzoeker bij onderwijsonderzoekswerkplaats POINT. In deze rol is ze betrokken bij diverse onderzoeken binnen de werkplaats. Kim was coördinator van POINT040 en is nu coördinator van de POINT-werkplaats in de Zaanstreek.

Anouke Bakx is lector Goed leraarschap, goed leiderschap bij Fontys HKE en bijzonder hoogleraar Begaafdheid aan de Radboud Universiteit. Ze richt zich op docentprofessionalisering passend onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen. Anouke is initiatiefnemer van de POINT-werkplaatsen en medeoprichter van het wetenschappelijk expertisecentrum Radboud Talent in Ontwikkeling (RATiO) en bestuurslid bij het National Talent Centre of the Netherlands.